

ISOQJON NISHONOVNING “ASKAR ONASI” BADIASIDA SHAXS MATONATI, TINCHLIK VA JAHOLAT TO‘QNASHUVI TAHLILI

Aslanov Asatillo Ekramovich

*Navoiy davlat universiteti doktoranti, Navoiy innovatsiyalar universiteti
“Filologiya va tillarni o‘qitish” kafedrasida dotsenti, Navoiy shahri*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Isoqjon Nishonovning “Askar onasi” badiasidan olingan markaziy epizod — o‘zbek askari Ulug‘bekning asirlikdagi so‘nggi bayonoti, uning matonati va mafkuraviy mardligi ilmiy-badiiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: "Askar onasi", badia, Ulug‘bek, Burhoniddin, matonat, tinchlik, jaholat, xalqaro jurnalistlar, ma’rifat, vatanparvarlik.

Annotatsiya. В данной статье проводится научно-художественный анализ центрального эпизода из очерка Исокажона Нишонова «Мать солдата» — последнего заявления узбекского солдата Улугбека в плену, его стойкости и идеологического мужества.

Ключевые слова: «Мать солдата», очерк, Улугбек, Бурхониддин, стойкость, мир, невежество, международные журналисты, просвещение, патриотизм.

Abstrakt. This article provides a scientific and literary analysis of the central episode from Isokajon Nishonov's essay "Mother of a Soldier" — the final statement of the Uzbek soldier Ulugbek in captivity, his fortitude, and ideological courage.

Keywords: "Mother of a Soldier", essay, Ulugbek, Burhoniddin, courage, peace, ignorance, international journalists, enlightenment, patriotism.

Kirish. O‘zbek adabiyotida badiiy-publitsistik janrlar jamiyatdagi dolzarb ma’naviy-axloqiy hamda umuminsoniy muammolarni aks ettirishda muhim o‘rin tutadi. Yozuvchi va publitsist Isoqjon Nishonovning 2017-yilda “Tafakkur” nashriyotida chop etilgan “Askar onasi” badiasi (168 bet) aynan ana shunday yuksak ma’naviy va vatanparvarlik ruhi bilan sug‘orilgan asardir. Asardagi markaziy kulminatsion nuqta — Burhoniddin boshchiligidagi aqidaparastlar tomonidan asirga olingan harbiy zobit Ulug‘bekning xalqaro matbuot vakillari ro‘parasida ko‘rsatgan matonati va o‘z hayoti evaziga tinchlikni madh etgan so‘nggi nutqidir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. O‘zbek adabiyotshunosligi va publitsistikasida harbiy-vatanparvarlik hamda tinchlik va jaholat to‘qnashuvi mavzusi qator tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Isoqjon Nishonov uslubida voqelikni shunchaki bayon etish emas, balki qahramonning ruhiy dunyosi va insoniylik mohiyatini dolzarb ijtimoiy-siyosiy kontekstda ochib berish ustuvorlik qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda Tekstologik va lingvo-poetik tahlil, Sotsio-psixologik metod hamda Hermenevtik (talqin) metodlaridan foydalanildi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. “Harbiy zobitning hikoyasi. Burhoniddinning topshirig‘i bilan Ulug‘bekni kiyintirib, boshiga salla o‘rab, qo‘liga avtomat tutqazib tashqariga olib chiqishdi. U mag‘rur edi, ko‘zlari chaqnab turardi... O‘g‘lingiz muxbirlar turgan joyga bordi. Barchaning ko‘zi unda edi. Muxbirlar uni suratga ola boshlashdi. Keyin savollar berishdi. – Eshitishimga qaraganda, siz O‘zbekistonlik ekansiz. Bu mamlakatga qanday maqsadda o‘tdingiz? -Mujohidlar tarafida anchadan buyon jang qilasizmi? -Sizni chegarada shafqatsizlarcha jazolashibdi. Shu to‘g‘rimi? Barchaningko ‘zi o‘g‘lingizni og‘ziga qadalgandi. U qaddini baland tutib ko‘kragini kerib turardi.”

Ushbu parchada Burhoniddin va uning to‘dasi Ulug‘bekka salla kiygizib, qo‘liga avtomat tutqazish orqali xalqaro jurnalistlar va jamoatchilik oldida **“o‘zbek askari ham biz tomonda, u ko‘ngilli mujohid”** degan soxta vizual tasavvur (PR-manevr) yaratmoqchi bo‘lishadi. Qurol va salla bu o‘rinda dushmanning targ‘ibot quroliga aylantirilgan. Muallif Ulug‘bekning ruhiyatini *“mag‘rur edi, ko‘zlari chaqnab turardi”*, *“qaddini baland tutib, ko‘kragini kerib turardi”* degan detallar orqali ochib beradi. Dushmanning maqsadi uni sindirish va qo‘rqitish bo‘lgan, lekin Ulug‘bek jismonan asirlikda bo‘lsa-da, ma‘nan va ruhan dushmandan ustun turibdi. Uning ko‘zlaridagi "chaqnash" — mag‘lubiyat emas, balki kurashga va haqiqatni aytishga bo‘lgan shaylik belgisidir.

Jurnalistlarning savollari tasodifiy emas. Ular orqali ekstremistlar o‘zlari istagan javoblarni olishni va dunyoga tarqatishni ko‘zlashgan:

“O‘zbekistonlik ekansiz... Bu mamlakatga qanday maqsadda o‘tdingiz?”

“Mujohidlar tarafida anchadan buyon jang qilasizmi?”

“Sizni chegarada shafqatsizlarcha jazolashibdi...”

Bu savollar xuddi tutqich bermas tuzoqqa o‘xshaydi, lekin barchaning e‘tibori Ulug‘bekka qaratilgan bir xursandchilik va taranglik daqiqalarida u dovdirab qolmaydi. *“Barchaning ko‘zi o‘g‘lingizni og‘ziga qadalgandi.”* — Ushbu jumla voqeaning eng kulminatsion (chig‘allik) nuqtasini belgilaydi. Dushman o‘z ssenariysi bo‘yicha "iqrorlik" kutmoqda, jurnalistlar shov-shuvli xabar poylamoqda.

Ulug‘bekning javob berishdan oldingi holati — qaddini tik tutishi, ko‘kragini kerishi — bu oddiy harakat emas. Bu — o‘z xalqi, Vataniga bo‘lgan sadoqati va so‘nggi nafasi qolguncha haqiqatni aytishga qilingan **axloqiy va ma‘naviy qaror** hamda dushmanning betiga aytiladigan oshkora isyonning muqaddimasi. Muallif asirga tushgan oddiy askar siymosida **Vatan shani, milliy g‘urur va bukilmas iroda** timsolini yaratgan. Dushman uni zo‘ravonlik bilan kiyintirib, qo‘liga qurol tutqazgan bo‘lsa-da, uning qalbini, e‘tiqodini va or-nomusini asir qila olmaganini ushbu qisqa epizod yorqin ko‘rsatib beradi.

“— Men tinchlik va omonlik istagan xalqimning farzandiman. Yagona orzusi obodlik, xalqlar faravonligi bo‘lgan elning bolasiman. Bu kimsalar bizning chegaramizni buzib o‘tib, askarlarimizni o‘qqa tutib, bizlarni asirga olib, o‘tishdi. Burhoniddin janoblari Vatanimizga qaytishimiz uchun:” - Biz mujohid birodarlarimizga madad bergani o‘z xohishimiz bilan keldik, ularga qo‘shilib jihod jangiga kiramiz”, -deb sizlarga bayonot berishga majburladi. “Urushda halok bo‘lsang shahid ketasan”, deb qo‘limga mana bu qurolni tutqazib, jangga solmoqchi bo‘ldi. Ayting, yurtiga, ota-onasiga qo‘l ko‘tarish, xalq bunyod etgan binolarni vayron qilish, odamlarni taraqqiyot yo‘lidan qaytarish jihodmi? Vatanidan bezgan, unga qarshi jang qilgan, insonni o‘qqa tutgan, qonini to‘kkan odam shahid ketadimi? Bu kimsalar eng muqaddas narsa— insonning insoniylik mohiyatiga ham chang solmoqdalar. Burhonidinning jangchilari odam o‘ldirish bilan kifoyalanib qolmayapti. Ularning kallasini uzib, to‘pga o‘xshatib otib o‘ynashmoqda. Dunyoda birorta odam musulmonlarni vahshiy, deb atasa, bunga, albatta Burhoniddin sababchi.”

Askarning birinchi jumladanoq o‘zini shaxsiy individual qahramon sifatida emas, balki o‘z xalqining vakili va elining ovozi sifatida: *"Men tinchlik va omonlik istagan xalqning farzandiman. Yagona orzusi obodlik, xalqlar faravonligi bo‘lgan elning bolasiman..."*, deb tanishtirishi uning yuksak ma’naviy yetukligidan dalolat beradi. U dushmanning tahdididan ko‘ra, o‘zi mansub bo‘lgan elning bunyodkorlik hamda tinchlikparvarlik mohiyatini birinchi o‘ringa qo‘yadi.

Parchada radikal va ekstremistik guruhlar tomonidan muqaddas diniy tushunchalarning buzib talqin qilinishi va ulardan niqob sifatida foydalanilishi juda aniq ritorik va mantiqiy savollar (*"Ayting, yurtiga, Ota-onasiga qo‘l ko‘tarish... jihodmi?" "Vatanidan bezgan, unga qarshi jang qilgan... odam shahid ketadimi?"*) orqali fosh etiladi

Ulug‘bek jismoniy qiynoqlar va qurol dahlizida tursa-da, ma’rifiy va diniy tushunchalarni to‘g‘ri anglagan inson sifatida chiqish qiladi. U “jihod” va “shahidlik” tushunchalarining asl mohiyati yaratuvchanlik, el-yurt va oilani himoya qilish ekanini, aksincha, Vataniga, ota-onasiga va begunoh insonlarga qurol ko‘tarish esa jinoyat va jaholat ekanini oshkor qiladi.

"Bu kimsalar eng muqaddas narsa — insonning insoniylik mohiyatiga ham chang solmoqdalar." Muallif qahramon tili orqali zo‘ravonlik faqatgina jismoniy qatli om emas, balki insoniylik, shafqat, jamiytdagi axloqiy mezonlarni yo‘q qilishga qaratilgan ma’naviy hujum ekanini ta’kidlaydi.

Kesilgan kallalar bilan to‘p o‘ynash sahnasining jurnalistlar oldida ochiq aytilishi Burhoniddin to‘dasining niqobini yulib tashlaydi. Ular o‘zlarini "din himoyachilari" deb ko‘rsatishga urinishgan bo‘lsa-da, Ulug‘bek ularning aslida insoniy qiyofasini yo‘qotgan vahshiylar ekanini dunyo hamjamiyatiga va matbuotga ko‘rsatib beradi. *"Dunyoda birorta odam musulmonlarni vahshiy, deb atasa, bunga, albatta*

Burhoniddin sababchi." Ushbu jumla asarning g'oyaviy poydevorini tashkil etadi. Qahramon din va vahshiylik o'rtasiga chegara tortadi: din insonni ezgulikka chorlaydi, ammo Burhoniddinga o'xshash radikal to'dalar va jaholat aqidaparastlari din nomidan foydalanib, butun bir e'tiqod egasi bo'lgan musulmonlarga nisbatan salbiy stereotip (islamofobiya) paydo bo'lishiga sababchi bo'lmoqda.

Ushbu nutq — asirning ojizona iltijosi yoki shunchaki arz-holi emas, balki **ma'rifatning jaholat ustidan qozongan ma'naviy g'alabasidir**. Qahramon qo'liga qurol berilib, boshi salla bilan soxta mujohidga aylantirilmoqchi bo'lingan bo'lsa-da, uning ichki e'tiqodi, Vataniga bo'lgan sadoqati va rostgoyligi dushmanning barcha siyosiy va mafkuraviy rejalari va targ'ibotlarini barbod qiladi. U so'nggi daqiqada ham o'z hayotini emas, balki Vatan sha'ni, elining tinchligi va insoniylik qadr-qimmatini ustun qo'ya olgan chinakam qahramon sifatida bo'y ko'rsatadi.

"Nega odamlar bir-birlari bilan urushadilar, qon to'kadilar, ko'z yoshlarini oqizadilar, o'zlarini haq, o'zgalarni nohaq, deb o'ylaydilar? Ko'kdan yog'ilayotgan bombalar, minalar, snaryadlar ona zaminimizni ilma –teshik qilib, zaharlab, ifloslantirib tashladi-ku! Bunday pinhona urushlar, chegaralarimizni buzib, askarlarni o'qqa tutishlari jonimizga tegdi, tinkamizni quritdi, yuraklarimizni zada qildi-ku! Onalar nolasi, otalar zori, yetimlar fig'oni Yer kurrasini tutib ketdi-ku! Porox isiga to'yingan osmon ostida, bag'ri ezilib, titilib ketgan zamin ustida turib, tepamizda porlab, barchamizga birdek mo'l-ko'l nurlarini sochayotgan bobo quyosh nurlari to'kilib turgan maydonda barcha ekstremistlarga qarata murojaat qilaman: Nega siz qo'limizga ketmon, o'roq tutqazmaysiz? Yerlarimiz qaqshab, qahrab cho'lu biyobonga, bog'larmiz to'qayzorga aylanmoqda. Nega qalam tutqazmaysiz, axir bolalar emas, Yoshi ulug'lar ham ilmga chanqoq. Nega qo'limizga qurol tutqazmoqdasiz, bir- birimizni qonimizni to'kish, ajdodlarimizdan qolgan obidalrni kunpayakun, vayron qilish nechuk kerak bo'lib qoldi? Nega tinchlikni, barqarorlikni, ahillikni emas, urushni targ'ib qilmoqdasiz? Urush bu— jaholat! Urush bu vayronalik-ku! Bas, yetar! Odamzod dunyoga kelganidan buyon urushlarni ko'raverib, qon kechaverib, ota-onasidan, bolasidan, yoridan judo bo'laverib, tutday to'kildi-ku, jigar bag'ri. Insonga tinchlik kerak..."

Ushbu hayqiriq Isoqajon Nishonovning "Askar onasi" badiasidagi **falsafiy-ekzistensial va gumanistik** mazmunga ega eng ta'sirchan nigoh va chaqiriqdir. Matn shunchaki bir qahramonning nutqi emas, balki butun bashariyatning, xususan urush dahshatlarini boshidan kechirgan va unga qarshi turgan har bir insonning qalb nidosidir.

"Nega odamlar bir-birlari bilan urushadilar... o'zlarini haq, o'zgalarni nohaq deb o'ylaydilar?" Muallif qahramon tili orqali urushlarning tub ildizi bo'lmish subyektiv manmanlik, mafkuraviy mutassiblik hamda ma'rifatsizlikni fosh etadi. Har bir urushayotgan taraf o'zini "haq" deb bilishi — insoniyat tarixidagi eng katta fojialardan biridir. Parchada aynan shu nisbiy va soxta g'oyalar evaziga to'kilayotgan begunoh qonlar va ko'z yoshlar ma'nosiz ekani ta'kidlanadi.

"Ko'kdan yog'ilyotgan bombalar, minalar... ona zaminimizni ilma-teshik qilib, zaharlab, ifloslantirib tashladi-ku!" Matnda urush faqat insonlar o'rtasidagi nizo emas, balki tabiatga, ekologiyaga va Ona Zaminga qilingan tajovuz sifatida talqin etiladi. "Porox isiga to'yingan osmon" va "bag'ri ezilib, titilib ketgan zamin" iboralari orqali muallif urushning tabiat va borliq muvozanatini yemiruvchi jaholat ekanini badiiy detallarda gavdalandiradi.

"barchamizga birdek mo'l-ko'l nurlarini sochayotgan bobo quyosh..." Quyosh bu o'rinda tabiatning va Yarataganning odamlarga nisbatan teng, xolis va adolatli munosabati timsoli. Barcha insonlarga birdek mehr berayotgan Quyosh ostida odamlarning bir-birini qirishi va qon to'kishi ulkan mantiqsizlik va nodonlik sifatida qarama-qarshi (antiteza) qo'yiladi.

Parchaning markaziy g'oyasi Yaratuvchanlik (Ma'rifat) va Vayronakorlik (Jaholat) o'rtasidagi ziddiyatga qurilgan:

Ketmon va O'roq: Mehnat, dehqonchilik, obodlik va hayotni davom ettirish simvoli.

Qalam va Ilm: Ma'rifat, ma'naviyat, bolalar va kattalarning kelajakka bo'lgan intilishi simvoli.

Qurol va Urush: Jaholat, vayronagarchilik, qon to'kish va o'tmish obidalarini yo'q qilish simvoli.

Qahramon radikal va ekstremistik kuchlarga qarata: "Nega qo'limizga ketmon, o'roq, qalam tutqazmaysiz?" deb murojaat qilar ekan, ularning asl maqsadi jamiyatni rivojlantirish yoki din/e'tiqodni qutqarish emas, balki ma'rifatsizlik botqog'iga batamom botirish va vayronagarchilik ekanini ko'rsatib beradi.

"Onalar nolasi, otalar zori, yetimlar fig'oni..." "Tinkamizni quritdi, yuraklarimizni zada qildi-ku!" Bu jumalalarda urushning ijtimoiy va ruhiy oqibatlarini ochiq beriladi. Urush — bu faqatgina harbiy to'qnashuv emas, u har bir xonadonga kirib boruvchi motam, ota-onasiz qolgan yetimlar, farzandini yo'qotgan onalar iztirobidir. "Tutday to'kildi-ku jigar-bag'ri" iborasi orqali xalqning, insoniyatning ruhiy va jismoniy chidam chegarasi tugagani juda ta'sirchan ifodalangan.

"Urush bu — jaholat!" "Insonga tinchlik kerak..." Ushbu qisqa va keskin jumlar butun nutqning g'oyaviy-konseptual yakuni hisoblanadi. Muallif har qanday bahona, mafkura yoki niqob bilan niqoblangan urushning asl nomi — **Jaholat** ekanini ta'kidlaydi. Matndagi pafos (ruhiy ko'tarinkilik va chaqiriq) shunchaki shaxsiy arz emas, balki dunyo hamjamiyatiga, ekstremistik kuchlarga hamda kelajak avlodga qarata aytilgan ma'rifiy-ijtimoiy manifestdir.

Muhokama. Isoqjon Nishonovning "Askar onasi" badiyasidagi Ulug'bek obrazi shunchaki badiiy to'qima emas, balki harbiy burchiga, e'tiqodiga va Vataniga so'nggi nafasigacha sodiq qolgan zamonaviy qahramonning umumlashtirilgan timsolidir. Asirga tushgan askarning dushman tomonidan puxta rejalashtirilgan, xalqaro OAV va

jurnalistlar uchun mo'ljallangan soxta PR-senariyni shaxsiy hayoti va omonligi evaziga chil-parchin qilishi asarning eng yuqori g'oyaviy-psixologik nuqtasini tashkil etadi. Dushman uni salla kiygizib, qo'liga qurol tutqazish orqali g'oyaviy qurolga aylantirmoqchi bo'lganda, Ulug'bek kutilmaganda butun dunyo afkor ommasiga haqiqatni so'zlaydi. U radikal kuchlarning asl va shafqatsiz basharasini fosh etib, ma'rifat va tinchlik g'oyalari ilgari suradi.

Ushbu epizod bugungi murakkab globallashuv va axborot xurujlari avj olgan davrda yoshlar o'rtasida mafkuraviy immunitetni shakllantirishda beqiyos ilmiy-tarbiyaviy manbadir. Hozirgi kunda turli yot g'oyalar, aqidaparastlik va radikal guruhlar yoshlarni soxta va jozibador shiorlar orqali o'z domiga tortishga urinayotgan bir paytda, Ulug'bekning mantiqiy savollari hamda qat'iyatli pozitsiyasi ma'naviy orientir (yo'lchi yulduz) vazifasini o'taydi. Parchada "jihad" va "shahidlik" kabi muqaddas tushunchalarning asl mohiyati ochib berilib, ularning tinchlikni saqlash, yaratuvchanlik va Vatanni himoya qilish ekani, aksincha, tinch aholiga qurol o'qtalish va vayronagarchilik qilish esa sof jaholat ekani isbotlanadi. Bu esa yoshlarda har qanday mafkuraviy tuzoqlarni va axborot manipulyatsiyalarini teran anglash hamda unga nisbatan mustahkam mafkuraviy va ma'naviy qalqon hosil qilish imkonini beradi.

Xulosa. Isoqjon Nishonovning "Askar onasi" badiasida real hayotiy voqealar va o'zbek harbiylarining bukilmas matonati yuksak badiiy-publitsistik va hujjatli-biografik mahorat bilan umumlashtirilgan. Asardan kelib chiqadigan asosiy ilmiy-nazariy va g'oyaviy xulosalarni quyidagicha tizimlashtirish mumkin:

Urush va tinchlikning konsepsional qarama-qarshiligi: Badiada urush — insoniyatni, ma'naviyatni hamda madaniy merosni yemiruvchi jaholat va vayronagarchilik hodisasi sifatida fosh etilgan. Tinchlik esa o'z-o'zidan berilmaydigan, balki bunyodkorlik mehnati, ilm-fan va ma'rifat orqali asrab qolinadigan hamda erishiladigan eng oliy ne'mat ekani teran va mantiqiy dalillar orqali isbotlangan.

Yuksak vatanparvarlik va ma'naviy g'alaba: Ulug'bekning o'z omonligidan kechib aytgan so'nggi xitobi va ko'rsatgan jasorati milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga bo'lgan sadoqatning yorqin namunasidir. U jismonan dushman o'qidan halok bo'lgan bo'lsa-da, ruhan va mafkuraviy jihatdan dushman ustidan to'liq va uzil-kesil g'alaba qozondi.

Badiiy-publitsistik qimmat: Asar o'zining ta'sirchan psixologik detallari, ritorik savollari va ochiq pafosi bilan zamonaviy o'zbek harbiy nasrida hamda publitsistikasida tinchlikparvarlik, gumanizm va anti-terroristik g'oyalarni ilgari surgan yetakchi asarlardan biri sifatida alohida o'rin tutadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Nishonov I. Askar onasi: Badia. – Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2017. – 168 b.
2. Adabiyot nazariyasi. 2 tomlik. 1-tom / M. K. Nurmuhamedov tahriri ostida. – Toshkent: Fan, 1978. – 416 b.
3. Азизов Қ., Қаяумов О. Чет эл адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1987. – 320 б.
4. Ahmad S. Ijod va jasorat // Ahmad S. Yo‘qotganlarim va topganlarim. – Toshkent: Sharq, 2000. 312 б.
5. Бекмирзаев Н. Ўзбек совет ҳарбий прозаси. – Тошкент: Фан, 1981. 412 б.
6. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002. – 559 b.
7. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе. О литературном герое. – Санкт-Петербург: Азбука, 2016. – 704 с.
8. Есин А. Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения. Учебное пособие. – Москва: Флинта, 2000. – 246 с.
9. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы. – Москва: Флинта, 2011. – 177 с.
10. Jabborov N. Adabiyot va milliy ma’naviyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015. – 234 b.
11. Зоҳидов В. Жаҳон бадиияти зарварақлари. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 1980. – 436 б.
12. Каримов Н., Мамажонов С., Назаров Б., Норматов У., Расулов А. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1999. – 540 б.
13. Karimov N. Istiqlol davri adabiyoti. – Toshkent: Yangi nashr, 2010. – 420 b.
14. Karimov N. O‘zbek romanlarining taraqqiyot tamoyillari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2008. – 210 b.